בס"ד

זכר ליציאת מצרים

הרב זאב רונס

א. פתיחה
ב. שבת וג' רגלים
ג. דעת הרמב"ן
ד. ליל חיזוק האמונה
ה. ארבעת החומשים ומשנה תורה
ו. יציאת מצרים בקידוש אך לא בתפילה
ז. הבסיס לאמונה
ח. ליל שימורים
ט. הימים הנוראים ויציאת מצרים
י. חול המועד ויציאת מצרים
יא. סיכום

א. פתיחה

מצוות רבות בתורה הינם "זכר ליציאת מצרים", בתוכם, כל מצוות החגים והמועדים כולם, נאמר בהם שהם "זכר ליציאת מצרים". מטרתנו במאמר זה הוא לברר את הקשר בין המועדים לבין יציאת מצרים וכיצד ניתן לומר בכל חג ומועד שהוא "זכר ליציאת מצרים".

ב. שבת וג' רגלים

בחג הפסח אנו אומרים בתפילה כפי שאנו אומרים בכל שלושת הרגלים "מקרא קודש זכר ליציאת מצרים", ואין חג שהוא יותר זכר ליציאת מצרים מחג הפסח שהרי בתאריך זה ממש יצאו אבותינו.

אך גם בכל שבת אנו אומרים בקידוש של ליל שבת, "ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכר למעשה בראשית, תחילה למקראי קודש, זכר ליציאת מצרים". אם כן, בשבת יש פעמיים "זכר", זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים.

הזכר למעשה בראשית – הוא ברור, וכפי שהתורה כותבת בעשרת הדברות בפרשת יתרו (שמות כ, יא):

> *כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו".*

כאן בפרשת יתרו, מוזכר רק היות השבת זכר למעשה בראשית ואין אף מילה בעניין יציאת מצרים.

לעומת זאת, בעשרת הדברות בפרשת ואתחנן כתוב (דברים ה, יג-טו):

> *שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת:*

לכאורה כתוב כאן שהשבת זכר ליציאת מצרים – אך מה הקשר ביניהם? כל אחד משלושת הרגלים יש לו קשר מובהק ליציאת מצרים, פסח – היציאה עצמה, סוכות – "בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם" (ויקרא כג, מג), שבועות – קבלת התורה שהייתה מטרת היציאה, ככתוב (שמות פרק ג) "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה".

אך איך שמירת השבת קשורה ליציאת מצרים, הרי בשנה בה יצאו ממצרים י' בניסן חל בשבת והיציאה עצמה היתה ביום חמישי[1]. אז שוב, כיצד מהווה השבת זכר ליציאת מצרים?

האבן עזרא על המילים "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך" (דברים ה, יג) כותב:

"הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך. וזכרת כי עבד היית (פסוק יד) והניח עבדך [ונתן מנוחה לעבודתך, היינו שהוציאך מעבדות לחירות], על כן צוה ה' אלוקיך לעשות כן ביום השבת, והטעם למנוחת העבד".

כלומר שלפי האבן עזרא המילים "וזכרת כי עבד היית" אינם טעם למצוות השבת בכללה, אלא טעם למצוה הפרטית של שביתת העבד והאמה[2].

הרמב"ן (שם, טו. ד"ה וטעם) מקשה על פירוש זה וכותב:

ואינו נכון, ואנו אומרים בקדוש היום "כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים" כאשר נאמר בו "זכר למעשה בראשית".

אז רואים במפורש שהשבת עצמה היא כן זכר ליציאת מצרים.

ג. דעת הרמב"ן

אלא, אומר **הרמב"ן**:

והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול ...,
על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת, תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר.

כלומר, שבאמת עיקר עניינה של השבת היא לחיזוק האמונה בהקב"ה שהוא עושה מעשה בראשית. אלא שמכיוון שעניין בריאת העולם הוא רחוק מתפיסת השכל האנושי והוא דבר שמשום שלא חווינו אותו קשה לנו "להתחבר" אליו. לכן התורה אומרת שהשבת היא גם זכר ליציאת מצרים. שהרי את יציאת מצרים חווינו על בשרנו וראינו בעיננו. וכשנזכור ונחשוב על יציאת מצרים ועל הניסים שחווינו בה, הרי שזה יוביל אותנו להאמין שאותו ה' ששינה סדרי בראשית בהוציאו אותנו ממצרים הוא השולט על הטבע והוא זה שברא ויצר את הטבע ואת העולם כולו. כלומר שלרמב"ן, הזכר ליציאת מצרים שיש בשבת הינה רק אמצעי בשביל להגיע לזכר למעשה בראשית ולאמונה בה' בורא שמים וארץ.

ומסכם זאת הרמב"ן במשפט אחד ואומר:

הנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת.

השבת היא זכר ליציאת מצרים, כי כשהאדם שובת ממלאכה בשבת היא נזכר בכך שאנו עצמנו היינו פעם עבדים במצרים ולא יכולנו לנוח ולשבות, ואילו מאחר שה' הוציאנו ממצרים יש באפשרותנו לשבות בשבת. וממילא השביתה בשבת מהווה זכר ליציאת מצרים. ויציאת מצרים עצמה הינה רק זכר לשבת – כלומר לכך ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ והיום השביעי שבת, זכירה של

---

[1] עיין מסכת שבת דף פז ע"ב ובתוספות (שם) ד"ה "ואותו יום חמישי בשבת היה", שלכן נקרא השבת שלפני פסח "שבת הגדול".

[2] גם ה**ספורנו** כותב "ומצות מנוחת העבד היא זכר ליציאת מצרים, שהשבית בה הקדוש ברוך הוא את העבודה מן העבדים":

כלומר שלפי הספורנו, מצות השבת עצמה אינה זכר ליציאת מצרים כלל. כל עניין השבת הוא רק זכר למעשה בראשית. אמנם פרט אחד מהלכות שבת, מצות שביתת עבד ואמה, הוא באמת זכר לכך שאנו היינו עבדים במצרים ולא ניתן לנו אז יום מנוחה, וממילא הקב"ה מצווינו לתת לעבדינו יום מנוחה.

www.KBY.org.il נדב"ם כל זכויות שמורות, ע"ר, ראשון ד"ר מרכז

ניסי ה׳ ביציאת מצרים מהווה חיזוק לאמונתנו בכך שה׳ הוא בורא שמים וארץ ושולט על חוקי הטבע כולם.

הרמב״ן בסוף פרשת בא (פרק יג פסוק טז) – מסביר לפי זה מדוע התורה מדגישה תמיד במכות מצרים:

״למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ״ (שם ח, יח), ״למען תדע כי לה׳ הארץ״ (שם ט, כט), ״בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ״ (שם ט, יד). בשביל להדגיש את העניין שה׳ לבדו ברא את העולם, הוא משגיח על ברואיו ומעניש את העוברים על רצונו.

כלומר, שהיות השבת זכר ליציאת מצרים הינו אמצעי שעל ידו נגיע לחיזוק האמונה בהקב״ה וממילא יציאת מצרים עצמה נועדה להביאנו לאמונה בה׳.

ד. ליל חיזוק האמונה

וממילא, בלילה הזה של ליל הסדר איננו חוגגים סתם את כך שיצאנו מעבדות לחירות, אלא את יציאתנו מכפירה לאמונה בה׳. הרי עם ישראל במצרים היו במ״ט שערי טומאה ו״הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה״. ליל הסדר הוא ליל האמונה הגדולה, הלילה בה אנו מתחזקים ומחזקים את הקשר שלנו עם בורא עולם והאמונה שלנו בו ואנו משקיעים בעיקר בהעברת מסר זה לילדינו. וכפי שכותב **ספר החינוך** במצוות ׳סיפור יציאת מצרים׳ (מצוה כא):

> *משורשי המצוה... לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם.*

ה. ארבעת החומשים ומשנה תורה

על פי דברים אלו, ניתן להבין מדוע באמת עניין היות השבת זכר ליציאת מצרים, מוזכר בדברות שבספר דברים ולא בדברות בספר שמות?

המהר״ל (תפארת ישראל פרק מג) מביא[3] את הגמ׳ במגילה לא ע״ב שאומרת:

> *אין מפסיקין בקללות. .. אמר אביי: לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל קללות שבמשנה תורה - פוסק. מאי טעמא? הללו - בלשון רבים אמורות, ומשה מפי הגבורה אמרן. והללו - בלשון יחיד אמורות, ומשה מפי עצמו אמרן.*

מקובלנו שכל התורה היא מפי הגבורה, אז איך אומרת הגמ׳ שהקללות שבתורת כהנים הם מפי הגבורה ואילו הקללות שבמשנה תורה ״משה **מפי עצמו** אמרן״?!

המהר״ל מסביר שבוודאי כל התורה, כולל משנה תורה היא מפי הגבורה ״חס ושלום שיאמר משה דבר מפי עצמו, אף אות אחת״, אלא שיש הבדל מהותי בין ספר דברים לבין שאר ארבעת החומשים. והוא, שיש שתי בחינות בתורה ״הבחינה האחת מצד השם יתברך אשר הוא נותן התורה, הבחינה השנית מצד ישראל המקבלים התורה״. לכן למשל בספר דברים נאמר ״הואיל משה באר את התורה הזאת״ – כי המקבל צריך יותר ביאור ופירוש״. וכן הוא אומר ״שכל התורה היה השם יתי׳ מדבר אל האדם מצד כי האדם הוא בעל שכל, ולפיכך כל הדברות היו כאשר ראוי אל האדם השכלי שאין צריך אליו ביאור כל כך, אבל משנה תורה שהוא סוף התורה ואין קבלת התורה מצד השכל רק מצד המקבל החומרי... לכך צריך פירוש יותר״. בארבעת החומשים ״היה השם יתי׳ נותן הדיבור בפיו וכמו שכתוב בעשרת הדברות ״משה ידבר והאלוקים יעננו בקול״ ... אבל משנה תורה היה מדבר משה מעצמו כמו השליח שמדבר כאשר צוה לו המשלח. וזה פירוש מה שאמרו חכמים ״קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרם״.

---

[3] הפניה זו ראיתי בספר ״ידיו אמונה׳ – יסודות האמונה והעבודה בתורת הרמב״ן (הרב חיים דוד ספירשטיין) עמ׳ קעג-קעד.

www.KBY.org.il

כלומר, בארבעת החומשים היתה ה"שכינה מדברת מתוך גרונו של משה" והמילים עצמם שמשה אמר היו המילים שה' שם בפיו. ואילו בספר דברים, משה אומר את הדברים ששמע מה' במילים שלו ובצורה שיהיו מבוארים יותר לעם ישראל.

לפי זה, בספר שמות נאמר רק שהשבת הוא זכר למעשה בראשית, כי אליבא דאמת זהו עניינה של השבת, אך בספר דברים שמדבר מצד מקבלי התורה, הרי שלפי מצבם, לא ניתן לדבר ישירות על מעשה בראשית אלא רק דרך האמצעי של "זכר ליציאת מצרים"[4]. (בדומה למה שאומרים חז"ל שתכלת דומה לים, ים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד – שקשה לנו להגיע ישר לכסא הכבוד אלא זה נעשה בהדרגה וכך גם כאן עם יציאת מצרים ומעשה בראשית)[5].

ו. יציאת מצרים בקידוש אך לא בתפילה

יתכן שבעזרת יסוד זה נוכל לתרץ קושיה נוספת. במהלך השבת אנו מתפללים ארבע תפילות שלכל אחת יש נוסח תפילה שונה: "אתה קידשת" בליל שבת, "ישמח משה" בשחרית, "תכנת שבת" במוסף" ו"אתה אחד" במנחה[6]. למרבה הפלא אין באף אחד מהנוסחים שום אזכור של יציאת מצרים[7]!

ניתן לומר שבזמן התפילה אנו בבחינת עומדים לפני השם[8] ואנו משבחים אותו על המתנה שנתן לנו, מתנת השבת, הרי שבמצב זה של עמידה לפני ה' אנו מזכירים את השבת כפי מה שהיא באמת – זכר למשעה בראשית. אך הקידוש שעל הכוס שתקנו חכמים (שהרי הקידוש על הכוס לפני הסעודה הוא

---

[4] בנוסף, המלבי"ם כותב (ויקרא א, א, 'התורה והמצוה' אות ג. ע"פ הרד"ק בספר השורשים שורש 'דבר') שההבדל בין הפועל "וידבר" לפועל "ויאמר" הוא ש"וידבר" הוא הדיבור בעצמותו ללא הסבר - "עיקר הדיבור". ואילו "ויאמר" הוא תמיד דיבור שנאמר למי-שהוא בצורה שהוא יכול להבין – "מאמר שיש בו הבנה שיגיד לחברו". אם כך, מעניין לציין שעשרת הדברות שבפרשת 'יתרו' פותחות בפסוק (שמות פרק כ, א) "וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר", כאן מופיע הפועל "וידבר". ואילו הפרק של הדברות שבפרשת 'ואתחנן' פותח בפסוק (דברים פרק ה, א) "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם". כאן כתוב "ויאמר", שמשה רבנו אומר את הדברות לבני ישראל בצורה שהם יבינו. לפי המלבי"ם הדברים מתאימים לדברי המהר"ל, שבספר דברים משה מבאר את הנאמר לו בחומשים הקודמים. לפי זה, שוב מובן מדוע רק ב'ואתחנן' כתוב ששבת היא זכר ליציאת מצרים.

[5] אמנם, עיין במשך חכמה (דברים ה, יב) שמתרץ אחרת וכותב שהדברות בפרשת יתרו נכתבו לפי מצב ישראל במדבר שהיו פנויים מעבודת פרנסתם ללימוד תורה, לעומתם, הדברות בפרשת ואתחנן נכתבו כהכנה לכניסה לארץ ישראל, שם יצטרכו לעבוד לפרנסתם ואילו בשבת עליהם לשבות ממלאכה. השביתה ממלאכה בשבת תהיה אז עבורם זכר ליציאת מצרים, בזכרם שבמצרים היו עבדים ולא יכלו לשבות. מה שאין כן, בזמן המדבר שכל השבוע כולו לא היו צריכים לעבוד וממילא השבת עבורם היתה רק זכר למעשה בראשית בלבד.

[6] בספר "סדר היום", סדר תפלת שחרית בשבת, כותב שתפילת "אתה קידשת" בליל שבת היא כנגד שבת בראשית, תפילת "ישמח משה" בשחרית היא כנגד השבת של מתן תורה ותפילת "אתה אחד" במנחה היא כנגד שבת שלעתיד לבוא "שבת העתיד להורות שיהיה הוא ושמו אחד".

[7] אמנם על תפילת מנחה לא כ"כ קשה כי בנוסח של "אתה אחד" אין גם אזכור של זכר למעשה בראשית (שהרי כמובא לעיל, תפילה זו היא כנגד שבת שלעתיד לבוא וממילא לא שייך בה זכר למעשה בראשית או זכר ליציאת מצרים), אך בשאר התפילות שכן מזכירים בהם זכר למעשה בראשית, קשה מדוע לא מזכירים גם זכר ליציאת מצרים!!

[8] על דברי הרמב"ם בהלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ד, הל' טז: "כיצד היא הכוונה, שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה". כותב הגר"ח הלוי סולובייצ'יק: "ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה רק שהוא מעצם מעשה התפלה, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ד' ומתפלל אין זה מעשה תפלה, והרי הוא בכלל מתעסק דאין בו דין מעשה. וע"כ מעכבת כוונה זו בכל התפלה".

www.KBY.org.il | עבודה בכל עבודה, אל יעלה על דעתו שאינו מעבודה

רק דין מדרבנן[9], נתקנה לפי דרגת האדם ולפי תפישתו את העניין, וממילא בקידוש אנו אומרים "זכר ליציאת מצרים"[10].

ז. הבסיס לאמונה

ובאמת, השימוש ביציאת מצרים כבסיס לאמונה מפורש בדיבר הראשון "אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" –(וכאן אין הבדל בין פרשת יתרו לפרשת ואתחנן).

בפירוש **הריב"א** על התורה (פרשת יתרו פרק כ פסוק ב – ג):

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. לא הזכיר בריאת שמים וארץ שאינו דומה שמיעה לראיה, ובריאת שאר שמים וארץ לא ראו.

אך **החזקוני** מוסיף נקודה נוספת, מדוע כאן יש חוב להדגיש את עניין יציאת מצרים:

אשר הוצאתיך - היה יכול לומר אשר עשיתיך או אשר בראתיך וכן כמה הרבה חסדים שעושה עם בריותיו לומר שיש להקב"ה דין עלינו לקבל מצותיו. אלא אם היה אומר כן, היו יכולים להשיב הלא עשית כן לכל שאר אומות ולמה תטיל עלינו בשביל כך עול תורתך, לפיכך שם לפניהם מה שלא עשה כן לכל גוי ולשום אומה אחרת.

כלומר, שהייחוד של הדיבר הראשון "אנוכי ה' אלוקיך", הוא בכך שהוא מהווה בסיס למחויבות שלנו בקיום תורה ומצוות. לדעת החזקוני, חובה זו נובעת מהקשר והיחס המיוחד של הקב"ה אל עם ישראל שבא לידי ביטוי בהוצאתם ממצרים באותות ובמופתים. ולכן מובן, שגם בדיברות של פרשת יתרו כתוב "אנוכי ה' אלוקיך - אשר הוצאתיך מארץ מצרים", כפי שכתוב גם בפרשת ואתחנן. שהרי הגורם המחייב עבורנו הינו באמת יציאת מצרים בלבד. אך, בעניין מצוות השבת, האם היא זכר למעשה בראשית או זכר ליציאת מצרים, כאן ישנו הבדל בין מה שהשבת הינה באמת – זכר למעשה

---

[9] קביעה זו שהקידוש על הכוס היא דרבנן, היא לפי רוב השיטות, אך ודאי שאין זה מוסכם לכולי עלמא. רב אחא בר יעקב קבע שיש להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום (פסחים דף קיז ע"ב) והוא למד זאת מגזירה שווה. הרשב"ם (שם ד"ה צריך שיזכיר) כותב "בקידוש היום – בין בכוס בין התפלה". וכן כתב בספר כלבו סימן לה: "ויש מוסיפין בברכה זו כשאמרו זכר למעשה בראשית אומר וליציאת מצרים וכן נמי באתה קדשת אחר ויכלו אומרים ויום השביעי רצית בו וקידשתו, חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים אלהינו ואלהי אבותינו וכו', וכן נמי בכל תפלות שבת מזכירין יציאת מצרים, וראיה למבין מקדושא דכסא שאנו מזכירין שניהם, וכן בפרשת זכור מזכיר שבת בראשית ובפרשת שמור מזכיר יציאת מצרים". ומסיים הכלבו ואומר: "לכך אנו צריכין להזכיר שניהם בתפלה ובקדושה". משמע מדבריו שכך סבר שיש לנהוג למעשה. אמנם כידוע המנהג בימינו הוא שאין מזכירים יציאת מצרים בתפילות השבת. וכבר תמה על כך התוספות רי"ד (שם): "מדאורייתא אינו אלא מה שאנו אומרים בתפלה, ועל הכוס היא מדרבנן. ובכל המועדים אנו מזכירים יציאת מצרים בקידוש היום של תפלה אף על פי שאנו מזכירין בקידוש שעל הכוס, אבל בשבת בקידוש על הכוס אנו אומרים זכר ליציאת מצרים ובקידוש התפלה אין אנו אומרים אותו. וקשיא למה לא נתקן לאומרו בשבת בתפלה שהיא עיקר הקידוש מן התורה"?! התוס' רי"ד נשאר בקושיה וכן גם הרש"ש (שם). המגן אברהם בסימן רעא ס"ק א כותב שיוצאים ידי קידוש מדאורייתא בקידוש שבתפילה ואילו הקידוש שעל הכוס בסעודה הוא רק מדרבנן. המנחת חינוך (מצוה לא) תמה על המגן אברהם ושאר האחרונים (דגול מרבבה ופרי מגדים), איך יתכן לומר שיוצא בתפילה ידי קידוש מדאורייתא, הרי בתפילה לא מזכירים יציאת מצרים, והרי הגמ' הביאה גזירה שווה ממנו נלמד שיש להזכיר יציא"מ בקידוש היום ומשמע שזה דין תורה?! ראיתי המתרצים (רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, בהערותיו למס' פסחים) שדינו של רב אחא בר יעקב להזכיר יציא"מ בקידוש היום, הוא רק דין דרבנן והפסוקים שהביא הם רק לאסמכתא בעלמא. האגרות משה (או"ח חלק ד סי' סג) מציע שהגזירה שווה שלמד רב אחא בר יעקב אינה גז"ש גמורה וממילא חיוב הזכרת יציא"מ הוא דין לכתחילה ואינו מעכב בדיעבד.

[10] אמנם, כאמור לעיל, בחגים (בשלושת הרגלים ובראש השנה) אנו מזכירים את יציאת מצרים גם בקידוש וגם בתפילה. אך החגים מעיקרם הם רק זכר ליציאת מצרים שלא כמו שבת שעיקרו זכר למעשה בראשית, וממילא אין פער בין התפילה לקידוש. וגם אם נאמר שגם מטרת החגים היא להביאנו בסופו של דבר, דרך האמונה ביציאת מצרים, לאמונה בעושה שמים וארץ, הרי שהחגים מתקדשים ע"י עם ישראל "מקדש ישראל והזמנים" וממילא גם בתפילה אנו מתייחסים לחג לפי הרמה שלנו שהוא "זכר ליציאת מצרים", לעומת השבת שה' הוא "מקדש השבת", הרי שבתפילות השבת אנו מתייחסים לשבת כפי מה שהיא באמת - "זכר למעשה בראשית".

www.KBY.org.il נגיד בס"ד נגיד בס"ד יום ו' לפ"ק תשע"ו

בראשית, ובין מה שהיא עבורנו – זכר ליציאת מצרים. ועל כן בעניין מצוות השבת, קיים הבדל בין האמור בפרשת יתרו לאמור בפרשת ואתחנן.

א"כ המאורע הזה של יציאת מצרים שהתחיל בניסים ונפלאות של עשרת המכות, ממשיך בניסים של קריעת ים סוף, בניסים שהיו במדבר ובמעמד הר סיני, כל אלה יחדיו הם הבסיס לאמונתנו בה' ובתורתו עד היום הזה, ואת האמונה הגדולה הזו אנו מעבירים לילדינו בכל יום מימות השנה, ובפרט בליל הסדר.

ח. ליל שימורים

ע"פ דברינו מובן מדוע ליל הסדר הוא "ליל שימורים". ודרשו (פסחים קט ב) ליל המשומר ובא מן המזיקין. ואיתא בשו"ע (סי' תפ) דמש"ה נהגו לפתוח הדלת בליל פסח להראות שהוא ליל שמורים. מהיכן מגיע סגולת השמירה של הלילה הזה?

בשער ג פרק יב של **נפש החיים** הוא כותב:

> *ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה, להסר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות אחרים, שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם קובע בלבו לאמר, הלא ה' הוא האלוקים האמתי ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל והכל מלא רק אחדותו הפשוט יתברך שמו, ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא.*

על פי דברינו, דרגה זו של אמונה ודביקות בהקב"ה, זו ההכרה אליה הגיעו בזמן יציאת מצרים. וממשיך נפש החיים:

> *ממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל.*

לדרגת הכרה זו יש לחזור כל שנה בליל הסדר, וממילא ברור מדוע לילה זה הוא "ליל המשומר ובא מן המזיקין".

מי שחושב שאין בורא לעולם ושאין לעולם מנהיג, אז כל העולם **בלגן**, **הפקר**, אין שום סדר. רק מי שמאמין שיש מי שתכנן את העולם ושמתכנן את כל המהלכים, יש מי שמראש קבע ש"גר יהיה זרעך" וש"ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" ושיש לכל דבר מטרה ותכלית, אז ממילא אין שום בלגן, הכל מסודר בסדר מופתי, מי שמאמין בזה ומתחזק בכך שלמרות שאיננו תמיד מבינים את המהלכים שאנו חווים, אנו מאמינים שהכל מסודר ומתוכנן מראש. יש סדר לעולם, יש לעולם בורא ומנהיג! – מי שמאמין בזה, יכול לקיים באמת את "ליל הסדר", הלילה שכל עניינו חיזוק האמונה בבורא, הלילה בו מחנכים שיש **סדר** לעולם!

ע"פ דברינו ניתן להציע פירוש חדש במה שנאמר בהגדה ש"חיב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

הרי חז"ל אומרים עה"פ "וחמושים עלו בני' מארץ מצרים" שרק אחד מחמישה יצאו, ואילו ארבע חמשיות מתו בזמן מכת חושך כי לא היו רוצים לצאת. הם העדיפו את המשך עבודת הפרך מהיציאה אל עבר הלא נודע במדבר. רק מי שהאמין בנבואת משה בצורה מוחלטת, זכה לצאת ממצרים. אלו שפקפקו ושאמונתם היתה חלשה, לא יצאו.

החיוב "לראות את עצמו כאילו הוא יצא" הוא להביא את עצמו היום לדרגת אמונה כזו, שאם הוא היה שם בזמן יציאת מצרים, הוא היה נכלל בחמישית שיצאו. הוא בעל אמונה חזקה ובהכרח היה זוכה להיות בין ה"חמושים" שעלו עם "בני ישראל מארץ מצרים".

ט. הימים הנוראים ויציאת מצרים

עד כה דיברנו על ה"זכר ליציאת מצרים" שבשלושת הרגלים ושבשבת, אך הרי גם בראש השנה וביום הכיפורים אנו מזכירים שהם זכר ליציאת מצרים (בר"ה בתפילות ובקידוש של ליל החג וביו"כ בתפילות). מה הקשר בין ר"ה ויה"כ לבין יציאת מצרים?!

www.KBY.org.il | נדב"ם בס"ד ניסן תש"ע | מאמרים מ'ישראל

בספר שבולי הלקט (סדר ראש השנה סימן רפו) מביא שאחיו הר"ר בנימין זצ"ל שאל:

בראש השנה ויום הכיפורים מאי זכר ליציאת מצרים איכא והלא לא מצינו שנכתב בהן יציאת מצרים כלל?!

הרב בנימין מצא קשר בין ימים אלה לבין יציאת מצרים. לגבי ראש השנה, הגמ' בראש השנה אומרת (דף י ע"ב):

תניא ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות. בפסח נולד יצחק בראש השנה נפקדה שרה. רחל. וחנה. בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים.

לגבי הקשר של יום הכיפורים ליציאת מצרים, הרב בנימין מביא גמרא (ראש השנה דף ח ע"ב):

אמר רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא: מראש השנה עד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרין לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם, אלא אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהן בראשיהן. כיון שהגיע יום הכפורים - תקעו בית דין בשופר, נפטרו עבדים לבתיהן, ושדות חוזרות לבעליהן.

יוצא מהגמרא שרק ביום הכיפורים של שנת היובל, העבדים חוזרים מבית אדונם לבתיהם. חזרת העבדים לביתם הוא זכר לכך שאנו היינו עבדים במצרים וה' הוציא אותנו משם. מכאן שגם יום הכיפורים מהווה זכר ליציאת מצרים.

אמנם, לפי דברינו, נראה שניתן להציע פירוש אחר לכך שר"ה ויוה"כ הם זכר ליציאת מצרים.

כל פעם שמופיע בתורה הביטוי "מקרא קודש" לגבי כל אחד מהחגים (ג' הרגלים והימים הנוראים), מופיע מיד אחריו האיסור של עשיית מלאכה ביום טוב, "כל מלאכה לא יעשה בהם" או בצורה אחרת – "כל מלאכת עבודה לא תעשו". ההימנעות ממלאכה, מלבד מלאכת אוכל נפש, היא אחת מההגדרות של היום טוב. וכלשונו של רש"ר הירש (שמות פרק יב פסוק טז):

ממושג "מקרא - קדש" זה, נובעת ההוראה הכפולה של איסור מלאכת - עבודה ביום - טוב מחד, והיתר אוכל - נפש מאידך.

ובאמת, הגמרא בחגיגה (דף יח ע"א) רוצה ללמוד מהיתר המלאכה בראש חודש להתיר מלאכה בחולו של מועד ודוחה הגמרא לימוד זה ואומרת:

מה לראש חדש שאין קרוי מקרא קדש, תאמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש, הואיל וקרוי מקרא קדש - דין הוא שאסור בעשיית מלאכה.

ומסביר רש"י (שם, ד"ה מקראי קדש) שמהמילים "מקרא קדש" משמע: "קדשיהו בעשיית מלאכה". כלומר, שאחד מביטויי ה"מקרא קדש" של יום טוב הוא ההימנעות ממלאכה.

אם כך, כפי שהבאנו לעיל מהרמב"ן שהשבת היא זכר ליציאת מצרים בכך שבשבת אנו נחים מעשיית מלאכה, וממילא נזכרים בכך שמה שמשאפשר לנו לנוח בשבת היא העובדה שה' הוציא אותנו מעבודת מצרים. כך בדיוק ניתן לומר על כל "מקרא קדש", כל אחד מהחגים. אנו נחים בחג ונמנעים ממלאכה ונזכרים מיד שמה שמאפשר לנו לנוח היא העובדה שה' הוציא אותנו ממצרים.

ממילא, אין צורך לחפש קשר ספציפי בין כל חג וחג לבין יציאת מצרים. גם לו יצויר. שאין כל קשר מהותי בעיצומו של החג לבין יציאת מצרים, עדיין החג מהווה זכר ליציאת מצרים בעצם ההימנעות ממלאכה בחג.

אם כן, מדויק מאד לשון תפילת החג בה אנו אומרים "יום *חג פלוני* הזה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים". שהרי כפי שראינו לעיל "מקרא קדש" רומז לאיסור המלאכה שבחג, וממילא הזכר ליציאת מצרים הוא ב"מקרא קדש" עצמו, באיסור מלאכה שיש בחג שמזכיר לנו מיד שכבר איננו עבדים במצרים ויש בידינו לנוח ולקיים את מצות החג.

www.KBY.org.il נדב בן גבריאל, מן יבנה

www.KBY.org.il | נדב בן גבריאל, על יהודה מרגלית

י. חול המועד ויציאת מצרים

אמנם, לעניין חולו של מועד אין הדבר פשוט כל כך. שהרי, גם בתפילת מוסף של חולו של מועד אנו אומרים נוסח זה של "מקרא קדש זכר ליציאת מצרים", וכפי שראינו בגמרא בחגיגה, הגמרא לומדת את איסור המלאכה בחולו של מועד מהמילים "מקרא קדש". אך למעשה נחלקו הראשונים אם איסור המלאכה בחולו של מועד הינו באמת מדאורייתא או שהוא מדרבנן בלבד והפסוקים שהביאה הגמרא הינם אסמכתא בעלמא[11].

לשיטות שאיסור המלאכה בחול המועד הוא דאורייתא, כפי שהאיסור מלאכה בשבת וביום טוב הינו "מקרא קודש זכר ליציאת מצרים", כך גם האיסור מלאכה בחול המועד. ולמרות שהאיסור מלאכה בחוה"מ קל יותר מהאיסור ביום טוב, בכל זאת, גם האיסור מלאכה החלקי בחול המועד מהווה "זכר ליציאת מצרים".

אך לסוברים שהאיסור מלאכה בחול המועד הוא רק דרבנן, אז איך חול המועד הוא "מקרא קודש זכר ליציאת מצרים"?!

אלא שניתן לומר לדעה זו, שלגבי חול המועד פסח וסוכות, מכיוון שחגים אלו הם במהותם חגים המזכירים את יציאת מצרים, הרי שמדאורייתא עצם חג הפסח עצמו "זמן חירותנו", וחג סוכות עצמו שהוא זכר לסוכות בו ישבו אבותינו ביציאתם ממצרים, חגים אלו עצמם הם ה"זכר ליציאת מצרים". ובנוסף, מדרבנן התווסף זכר נוסף, והוא האיסור מלאכה שתקנו חכמים בחול המועד שאף הוא "זכר ליציאת מצרים".

יא. ***סיכום***

לסיכום, יציאת מצרים הינו מהמאורעות החשובים ביותר בתולדות עם ישראל, הוא מראה על הקשר המיוחד בין ה' ועמו ומהווה בסיס לחובתנו בקיום המצוות. על כן, מצוות ומועדים רבים מהווים זכר למאורע חשוב זה.

כל המועדים כולם, שבת, ג' הרגלים והימים הנוראים, מהווים "זכר ליציאת מצרים". ניתן לחפש ולמצוא קשר מהותי בין תוכן כל מועד לבין יציאת מצרים, אך כפי שראינו, המכנה המשותף לכל המועדים הוא האיסור מלאכה שיש בהם[12] ואיסור זה בעצמו מהווה "זכר ליציאת מצרים".

יהי רצון שנזכה במהרה לימים בהם "כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת" (מיכה ז, טו) ולימים בהם "לֹא יֹאמְרוּ עוֹד חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. כִּי אִם חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹנָה וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם, וְיָשְׁבוּ עַל אַדְמָתָם" (ירמיהו כג, ז-ח).

http://www.kby.org.il/hebrew/torat-yavneh/view.asp?id=7030

---

[11] הביאור הלכה בסימן תקל ד"ה "ומתר מקצתן" מביא שהרי"ף, השאילתות, האשכול, הריץ גיאות, הרשב"ם ורש"י סוברים שהוא איסור שאורייתא. לעומתם, הרמב"ם, ר"ת, ריב"א, סמ"ג, ריא"ז, רא"ש, מרדכי, טור ורשב"ץ סוברים שהוא דרבנן בלבד. אמנם, עיין שו"ת יביע אומר (חלק ח - אורח חיים סימן מח) שכתב שיתכן שלדעת כל הראשונים האיסור מלאכה הוא דרבנן.

[12] אמנם ישנם דרגות שונות באיסור המלאכה בין שבת ליום טוב ובין יום טוב לחול המועד, אך כל שינוי מעשיית מלאכה באופן הרגיל בימות החול, מהווה זכר ליציאת מצרים.